

El teletreball com a factor de reequilibri territorial

06.1 Teletreball i territori

El tret distintiu del present informe, que el diferencia d'altres que s'han fet fins ara sobre el mateix tema, és que el concepte de teletreball s'estudia com a factor influent en el reequilibri territorial. En efecte, el teletreball pot ajudar a aturar l'exili dels habitants del camp cap a les zones metropolitanes. Aquest moviment de població és un factor més dels que ha desencadenat la massificació de les ciutats, situació que cada cop és més difícil de controlar. Aquest exili ha fet que cada cop es tingués menys cura del camp i ha suposat l'augment del perill d'incendis, tant nombrosos a Catalunya els darrers anys, i la degradació del medi ambient. El teletreball pot convertir-se en una bona arma per tal d'invertir aquesta tendència.

Històricament, les ciutats havien de créixer físicament per a poder créixer econòmicament. Així doncs, seguint aquesta tendència, des de l'Edat Mitjana cada etapa de desenvolupament econòmic ha suposat que les fronteres de la ciutat s'engrandissin. També els avenços tecnològics de la revolució industrial i l'arribada del cotxe van fer augmentar la superfície de les ciutats. Però ara com ara, aquest ritme de creixement s'ha d'aturar per tal de respondre a les necessitats d'una ciutat sostenible. En comptes de créixer cap enfora, ara caldria créixer cap endins en un procés de reciclatge urbà. A la nova Societat de la Informació, a diferència de la Societat Industrial, ja no cal que les ciutats s'engrandeixin físicament per a tenir més poder econòmic. A la URSS dels anys cinquanta, consumir molta energia era mostra d'una economia forta, avui dia aquesta actitud demostra una manca de coneixement del medi, i en moltes ocasions produeix una degradació del medi ambient. Així doncs, l'estratègia per al desenvolupament futur de les ciutats s'hauria de basar, més que en el creixement desmesurat i la formació de nou sòl urbà edificable, en la "re-informació" de les ciutats, és a dir, tornar a proveir d'informació un territori ja existent, de manera que es permeti, per exemple, l'ocupació flexible de l'espai urbà entre els vianants i els vehicles, l'ús intensiu dels immobles, l'ocupació dels terrats i el subsòl, etc. De la mateixa manera que els xips cada cop són més comprimits, a les ciutats s'haurien de poder fer més activitats amb menys espai.

En aquest punt, potser convindria donar una perspectiva històrica de la relació entre el lloc de treball i l'ocupació del territori. Fins a la revolució industrial, l'agricultura era l'activitat fonamental de l'economia. El territori habitable s'organitzava al voltant de les muralles de la ciutat feudal, que dominava un territori agrícola. La gent vivia de conrear aquestes terres relativament aïllades de la ciutat, establia la seva residència vora els camps que treballava i tan sols anava al centre urbà per a comerciar. En aquesta ciutat, convertida en centre comercial, és on van començar a treballar els primers gremis d'artesans. A la revolució industrial es va produir la primera fugida massiva de població rural cap als centres urbans, on es van construir les fàbriques. Principalment, aquestes indústries es van situar a les rodalies i els eixamples de les poblacions, a les fronteres entre la ciutat i el camp. A les últimes dècades, les indústries i les noves oficines van sortir de la ciutat afavorides per la implantació de l'automòbil. D'aquesta manera, es va desenvolupar a les grans ciutats l'anomenada perifèria.

A la Societat de la Informació, qualsevol punt del territori és igualment favorable per a tele-treballar, de manera que ara hi ha la possibilitat de portar a terme aquesta activitat des de la llar o des de qualsevol altre lloc, quan abans necessàriament es feia només a les ciutats. Ara, amb l'adveniment de la Societat de la Informació, ja no cal viure a les ciutats per a poder desenvolupar una "vida urbana", ja que tot el món és una gran ciutat virtual. Tot territori amb una política i una cultura comunes i una superfície adequada es pot arribar a convertir en una macrociutat des d'un punt de vista operatiu. Segons aquesta previsió, Catalunya podria arribar a funcionar al segle XXI com una ciutat real.

06.2 Concentració global, dispersió individual

Actualment, amb l'adveniment de la Societat de la Informació es troba una contradicció: d'una banda hi ha una aparent llibertat per a escollir la localització sobre el territori de les zones habitables i les àrees de treball, però d'altra banda tots els actors econòmics, socials i culturals que volen ser participants de l'economia global es concentren a les grans conurbacions metropolitanes. Malgrat tot, això és una tendència lògica inicialment, perquè les ciutats són en relació al territori el que l'ordinador és en relació a la xarxa: els punts calents, els nodes pels quals ha de passar obligatòriament la informació. Si un ordinador falla, la xarxa està preparada per a desviar la informació per un altre camí. El mateix els passa a les ciutats, les quals han de ser prou actives i eficaces per fer que la informació, les empreses, els organismes i les persones s'hi instal·lin, sinó entren en decadència. Tanmateix, de manera simultània al fenomen de concentració d'energia i capital intel·lectual a les ciutats, té lloc un procés de recerca de la individualitat, de qualitat de vida personal, que s'associa a un retorn a l'entorn rural. D'aquesta manera, es produeix una mena d'autourbanisme, és a dir, un fenomen en què col·lectius reduïts o persones individuals creen microciutats al camp amb la intenció d'allunyar-se de la densitat urbana. Per tant, quan l'accés a la informació pugui ser il·limitat i universal, com ho és avui l'electricitat, aquesta tendència cap a l'individualisme i la desconcentració podrà manifestar-se plenament. S'ha de vigilar, però, que no es reproduïxi el cas americà, on els centres de les ciutats han quedat despoblats. Les ciutats han de ser innovadores i oferir nous serveis d'acord a les tendències de la societat actual, amb la finalitat de garantir una qualitat de vida, que d'una altra manera es buscaria fora de les ciutats. Viure a les ciutats o a entorns rurals ha de ser en el futur una opció com ho és ara viure en un barri de la ciutat o en un altre, en una població o en una altra, en un país o en un altre... o fins i tot, es podrà escollir viure a tots simultàniament.

06.3 L'home "rurbà"

Les situacions híbrides són pròpies de la Societat de la Informació. La distribució de les persones en el territori, els mitjans amb què es desplacen i les formes d'habitatge s'estan transformant gràcies a la cultura i l'economia digital. A partir dels anys seixanta, el model a què aspiraven les classes mitjanes i la classe dirigent era viure cinc dies a ciutat i sortir al camp el cap de setmana, a una segona residència. D'acord amb aquest fenomen, es van construir un gran nombre d'urbanitzacions arreu de Catalunya i Espanya. El desenvolupament de la perifèria de les ciutats i la implantació de les cases adossades en el nostre territori van modificar en part aquesta situació, ja que permetien aparentment viure tot el temps fora de les ciutats. Amb l'establiment de la Societat de la Informació es comença a veure un nou model: tenir la primera residència al camp i acudir puntualment a les ciutats. L'home "rurbà", híbrid de rural i urbà, és conseqüència d'una recerca d'una millor qualitat de vida a la vida al camp sense renunciar a la vida urbana, ja que es depèn econòmicament de l'activitat a les ciutats. Aquesta nova tipologia d'home no fuig de la ciutat amb una actitud nihilista, sinó que cerca noves energies lluny de la incontrollable dinàmica urbana, per així poder enfrontar-se al dia a dia. A més, cal assenyalar que els nous homes "rurbans" viatgen molt sovint dins i fora del seu país, és a dir, ja no estan relacionats únicament amb una sola ciutat, sinó amb moltes al mateix temps.

Es pot arribar a pensar que, davant de la fugacitat de la informació, l'únic que es manté invariable és la terra. Tanmateix, aquesta terra ara ja no es pretén colonitzar o urbanitzar com als anys seixanta, sinó que els que van a viure a les zones rurals volen retornar als orígens, viure a masies rústiques, convertir els seus jardins en horts i desaparèixer en el paisatge, però sense privar-se dels darrers avenços tecnològics.

06.4 El turisme i la mobilitat regular sobre el territori

El turisme és un factor cabdal a l'hora d'estudiar el nombre potencial de teletreballadors d'un país, ja que cada vegada més els turistes escolliran el destí on passar les vacances en funció dels serveis telemàtics que hi puguin trobar. La hipòtesi amb què es treballa és que a tothom li agradaria passar el màxim de temps en el lloc on va de vacances, ja sigui descansant o fent feina. Per tant, les destinacions turístiques hauran de ser llocs on, de la manera que sigui, es pugui desenvolupar algun tipus de teletreball.

El destí més escollit a Catalunya, segons un estudi turístic per comarques de l'any 1998, és la Costa Brava (*Estadística infraestructures turístiques*, Institut d'estadística de Catalunya). Així i tot, als Pirineus i els Prepirineus hi ha una demanda cada cop més forta, tot i que només representa el 12,3% dels turistes catalans que fan turisme dins de Catalunya. En canvi, la Costa Daurada, amb un 21,3%, continua sent un dels destins preferits dels catalans. A les zones intermèdies de la taula es troben destins com ara les terres de Lleida i la mateixa ciutat de Barcelona. Les destinacions menys volgudes pels catalans són la Catalunya Central i la Costa del Garraf, que no arriben al 6% totes dues juntes. Aquestes xifres demostren que més de la meitat dels catalans escull la costa com a destí per a les seves vacances. Així doncs, s'ha de tenir en compte si són aquestes àrees costaneres les que són potencialment més susceptibles perquè el teletreball s'hi implanti. També s'ha de pensar que existeix molta gent que preferirà treballar al mateix lloc de sempre, i que per tant, no voldrà traslladar-se a treballar als destins turístics per molt que li agradin.

El mateix pot passar amb els turistes estrangers, però encara més acusadament. El destí més sol·licitat per aquest col·lectiu és la Costa Brava. El 35,6% dels turistes estrangers ha escollit aquesta zona per a anar a passar les vacances i a continuació, el segueix la Costa Daurada, amb un 25,4%. La ciutat de Barcelona se situa al tercer lloc, amb el 24,4% de turistes estrangers. La costa del Garraf ha estat escollida per a les vacances pel 5% dels estrangers que visiten les nostres terres. El turisme forani que arriba a la resta de comarques turístiques, com ara són els Pirineus, els Prepirineus, la Catalunya Central i les terres de Lleida, és merament testimonial. Així doncs, més del 75% dels turistes estrangers es queden a la vora del mar.

Aquestes dades confirmen que l'àrea on hi ha més possibilitats d'implantar el teletreball és tota la línia de costa catalana i ja comencen a sorgir algunes iniciatives en aquest sentit, amb l'aparició de centres de recursos privats que ofereixen accés a Internet, com per exemple el de Sitges. Així i tot, caldria estudiar aquesta predilecció de tots els turistes, tant catalans i espanyols, com estrangers, per la façana litoral, ja que aquesta situació no ajudaria a reequilibrar el territori, sinó que propiciaria la situació actual a Catalunya, amb una gran concentració turística a la costa i un turisme interior molt selectiu a les zones de muntanya.

06.5 El mapa del temps de Catalunya

Tradicionalment les distàncies s'han mesurat utilitzant unitats d'espai. Amb l'aparició dels mitjans de transport d'alta velocitat (l'AVE, les autopistes, etc.), les distàncies comencen a mesurar-se en unitats de temps. En el cas de dos poblacions situades a la mateixa distància d'un tercer punt, la que té més possibilitats de mantenir-hi un nombre més elevat de relacions comercials, culturals o laborals és la que disposi de sistemes de transport avançats. Així doncs, la construcció d'una autopista o una autovia modifica la situació estratègica dels territoris que travessa.

En el cas de l'AVE, aquest fenomen és encara més evident, ja que concentra el seu efecte als pocs llocs on té parades. La ubicació de les estacions de l'AVE és absolutament estratègica, ja que modifiquen l'economia de les terres més properes. Pel que fa a Catalunya, la construcció del tren que unirà Barcelona amb França i Madrid pot afectar especialment els territoris de Girona i Figueres i canviarà la relació estratègica que tenen aquestes poblacions en relació a Barcelona o França. Lleida també es veurà afavorida per aquest fenomen. Com més ràpida és la xarxa de transports que s'instal·la en una població, més a la vora se situa de la gran xarxa de ciutats, cosa que propicia un ritme de vida urbà.

El traçat de l'AVE a Catalunya farà que Girona estigui a 25 minuts de Barcelona, a 55 de Perpinyà, o a 36 de Tarragona. Tot això comportarà que certes àrees de Girona estiguin més a prop de Barcelona, pel que fa al temps, que certes de zones de l'àrea metropolitana barcelonina. Així doncs, es creu que a prop de les estacions de l'AVE sorgiran àrees d'alta accessibilitat física. Aquesta nova xarxa de comunicació terrestre produirà una deformació de l'espai físic com a conseqüència de la reducció de les hores de viatge. D'aquesta manera, es pot veure que les zones que estaran fora de l'àrea d'influència de l'AVE (les valls dels Pirineus, les terres de Ponent i el sud de Tarragona) no rebran el flux de beneficis que aquesta xarxa terrestre d'alta velocitat generarà. Per tant, per permetre fórmules alternatives per al desenvolupament d'aquestes terres, caldria afavorir-hi especialment la forta implantació de les xarxes telemàtiques. Aquesta solució es podria representar matemàticament amb la fórmula següent:

$$\begin{array}{r}
 \text{velocitat física controlada} \\
 + \\
 \text{alta velocitat telemàtica} \\
 + \\
 \text{alta qualitat ambiental} \\
 = \\
 \text{desenvolupament de la vida digital}
 \end{array}$$

06.6 Habitar una xarxa, habitar en xarxa

Un dels objectius principals de tot territori o ciutat és atraure població, ja que amb l'arribada de nova gent l'activitat econòmica augmenta i es crea riquesa. Així doncs, la pèrdua de població dels entorns rurals ha portat com a conseqüència una disminució de l'activitat econòmica. El cas de l'aglomeració turística a la costa que Catalunya pateix des de fa poques dècades també és peculiar, ja que, després d'haver consolidat l'ocupació estival de les poblacions, ara els esforços es dirigeixen a intentar aconseguir habitants estables per tot l'any. Així doncs, es pot veure que hi ha una mena de competició entre els territoris per a reunir el nombre màxim d'habitants.

En aquest sentit, una de les estratègies que s'utilitza a les zones rurals és la implantació del teletreball. L'objectiu immediat d'aquesta mesura és aconseguir que les persones que actualment resideixen al camp no se'n vagin cap a les ciutats. Aquesta estratègia, però, també pretén guanyar nous habitants permanents, tot i que això no serà fàcil d'aconseguir, ja que la gent sense arrels ni familiars en aquests territoris difícilment abandona la seva residència actual per a escapar al camp. A més, també es voldria aconseguir que les persones que visiten la regió com a turistes, ja sigui per a períodes curts o caps de setmana com per a vacances més prolongades, com les d'estiu, s'hi estiguin més temps de l'acostumat.

Les tendències actuals fan que cada cop més la gent resideixi a diferents llocs al llarg de l'any: la primera residència, la segona residència, els hotels, les residències familiars, etc. Si s'analitzen els desplaçaments regulars que comporten la feina (diàriament), el descans dels caps de setmana (setmanalment) o les vacances d'estiu (anualment), es pot veure que cada cop el temps d'estada a cada lloc és més flexible. Per exemple, hi ha certes professions que permeten ampliar el cap de setmana en un o dos dies més, en els quals l'empleat pot teletreballar des del lloc on descansa setmanalment. D'aquesta manera, el concepte de primera i segona residència comença a diluir-se.

Així doncs, un dels objectius del teletreball a les zones rurals és poder ampliar el temps d'estada al camp dels teletreballadors, a canvi d'una qualitat de vida més bona. I fins i tot, es podria arribar a invertir la tendència actual, i fer que els habitatges rurals siguin el lloc on es passa més temps i acabin convertint-se en les primeres residències.

06.7 Els centres de tecnologia comunitaris: Teletreball en comunitat

En els darrers anys, s'han definit diferents models per al foment i el desenvolupament del teletreball a través dels telecentres. En el Primer congrés de promotors de telecentres i teletreball d'Espanya, celebrat a Gordexola el juny de 1999, es van analitzar diversos casos del país. Es va estudiar la situació de les Illes Balears, on petits centres de recursos permeten als estrangers portar a terme el teletreball. Pel que fa a les Illes Canàries, es va presentar el cas d'una xarxa d'equipaments telemàtics instal·lada als hotels que permet als turistes treballar mentre la família gaudeix de la piscina. Altres casos esmentats van ser una xarxa de centres de videoconferències a Aragó, un telecentre promogut per la Mancomunitat de municipis del camp de Navarra o el mateix centre de Gordexola. En el congrés es va reconèixer que en els casos estudiats, la majoria amb més de dos anys d'experiència, una vegada superada l'etapa de formació dels habitants de la zona, s'havia de començar a proposar nous serveis per a convertir els telecentres en punts de referència en la vida ciutadana.

En aquest sentit, als Estats Units han començat a aparèixer gràcies a la iniciativa pública els centres tecnològics comunitaris (*community technology center*), un nou punt de trobada per als habitants dels barris, especialment els més marginats. Aquest nou model d'equipament públic dóna a entendre que a les properes dècades l'accés a la Societat de la Informació haurà de ser un dret bàsic de tots els ciutadans, sense cap mena de discriminació per la classe social a què pertanyin.

06.8 Pla de telecentres de Catalunya

Davant la necessitat d'equipar el territori català de telecentres, és fonamental reconèixer primer de tot l'existència de tres tipus d'implantació, cadascun dels quals generarà diferents models de telecentre. Aquests diferents tipus d'implantació són els següents:

- telecentres urbans
- telecentres turístics (de platja)
- telecentres rurals (de muntanya)

Els telecentres urbans haurien d'estar estretament lligats a les estructures dels barris de cada municipi. Independentment dels centres de recursos comercials i els cibercafès, ja implantats a les grans ciutats, els telecentres de barri haurien d'aproximar les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) als seus habitants, ja sigui a nivell individual o com a instrument de relació social.

A les àrees turístiques costaneres, a més de complir la funció de difusió de les TIC entre els seus habitants, els telecentres haurien d'atraure les persones que hi tenen la segona residència o bé turistes, que podrien allargar l'estada a la població gràcies a l'ús dels recursos telemàtics.

A les zones de muntanya, els telecentres haurien de tenir una triple funció: retenir l'èxode dels seus habitants cap als centres urbans, allargar el temps d'estada dels residents de cap de setmana i atraure nous habitants que cerquin una millor qualitat de vida.

06.9 Els telecentres rurals com a motors de canvi

Els entorns rurals han estat els primers llocs on s'ha potenciat el teletreball a través de la creació de telecentres i telemasies, per la necessitat d'activar la seva economia. A diferència de les zones urbanes o turístiques, que tenen una economia forta i una dinàmica comercial estable, a les àrees rurals els fa falta un impuls estratègic, ja sigui a través d'iniciatives públiques o col·lectives, que els permeti mantenir la seva forma de vida allunyada de les ciutats sense haver de renunciar a participar de manera activa en l'economia de les regions.

Segons el que es va dir a les reunions del Primer congrés de promotors de telecentres i teletreball realitzat a Gordexola, el teletreball a les zones rurals fa la funció de motor de canvi. Les transformacions que la seva implantació comportarà en aquests territoris es poden dividir en tres grups diferents:

Canvis en les tendències demogràfiques

Els telecentres rurals atrauen nova població i permeten retenir la població i evitar l'èxode de la població més qualificada, en concret els joves i les dones. Al mateix temps, ofereixen noves oportunitats pel treball i l'autotreball tant en feines qualificades ja existents com en noves formes de desenvolupar activitats tradicionals. Per tal que tot això sigui possible, també cal millorar l'accés a determinats serveis per a la població, l'administració i el teixit econòmic. La implantació dels telecentres també suposa un canvi d'actitud, ja que s'aconsegueix trencar els localismes i els individualismes, superar els problemes d'aïllament i les dificultats de comunicació i, en conseqüència, afavorir la intercomunicació.

Canvis des del punt de vista tecnològic

Les transformacions en la tecnologia permetran pensar globalment des de posicions locals (universalització), i afavorir la cooperació en el medi rural per tal d'obtenir serveis i resoldre les necessitats locals al mateix temps que es comparteixen les despeses i els recursos. Els canvis tecnològics faran augmentar la professionalització, milloraran la competitivitat, aprofitaran els recursos humans existents a la zona, afavoriran la integració social i milloraran l'accés a l'educació. El canvi d'actitud com a conseqüència de l'adveniment de la Societat de la Informació afavoriran l'alfabetització i la millor de l'oferta formativa.

Canvis en l'activitat econòmica

Des del punt de vista de l'economia, les transformacions tendiran a diversificar l'activitat econòmica existent a la zona i li oferiran el suport necessari. Fins i tot, es pot aconseguir que tornin a sorgir ocupacions que a hores d'ara estan a punt de desaparèixer. Si s'aprofiten correctament les noves tecnologies, algunes de les oportunitats en el camp econòmic poden ser l'ampliació dels mercats, l'atracció de noves activitats econòmiques amb la conseqüent millora de les infraestructures, l'impuls per a l'aparició de noves activitats econòmiques típicament rurals basades en els recursos de cada zona, l'aprofitament més òptim dels recursos i la creació de llocs de treball amb valor afegit.